

БЕЛЕЖКИ ПО ПУНКТУАЦИОННИ РАЗЛИЧИЯ В НАУЧНИТЕ ТЕКСТОВЕ В АНГЛИЙСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Биляна Овчарова
Лесотехнически университет, София

Резюме

Защо се затрудняваме с поставянето на запетаи? В доклада се разглеждат случаите със запетаи след обстоятелствени пояснения в начална позиция в английските научни текстове. Изказват се коментари по някои правила в българския език, които биха могли да се прецизират с цел улесняване на разбирането на текста. Направено е уточнение относно серийната запетая в английския език, която може да служи за преодоляване на неясноти при етажирана координация.

Ключови думи: запетая, начални обстоятелствени пояснение, научни текстове, английски език, български език

Keywords: comma, initial adjuncts, scientific texts, English, Bulgarian

JEL: I29.

Увод

Много често може да се чуе следното „Пиша запетаите по нюх“ – и това се казва от хора със сериозно образование и професии, а не от ученици, които са в процес на усвояване на пунктуационните правила в българския език.

По отношение на запетаите в английския език българите обикновено изказват следното твърдение „Изобщо не ми е ясно кога се поставят запетаи в английския език“. Признавам, че аз имах същото усещане, когато учех английска филология. Всъщност въпросът за пунктуацията не беше на преден план за мен – имаше толкова много други неща за учене.

Научният ми интерес към пунктуацията се засилваше с натрупване на преподавателски опит. Нерядко при проверка на писмени работи на студентите, на които съм преподавала, съм наблюдавала механично прилагане на правила: при преводите се следва английската пунктуация, когато се превежда от английски на български език, а при есетата, написани на английски език – българските правила.

За изучаващите английски език правилната пунктуация излиза на преден план най-вече когато решават да публикуват текстове в чуждестранни научни списания и получават коментари от рецензентите, че е необходимо да се оправи пунктуацията, което, на първо място, означава поставянето на запетаи.

Това е поредна моя публикация по въпроса за запетаите в английския език в сравнение с българския език и обект на този доклад е въпрос, който не е засегнат в предходните: запетаите при обстоятелствени пояснения, които са реализирани от фрази. Преди това обаче се дава едно уточнение по отношение на серийната

запетая, или т.нар. оксфордска запетая, която вече беше описана [4].

1. Серийната запетая – уточнение

Серийната запетая не се препоръчва от някои ръководства по стил [4] и често това се изтъква от много лингвисти като различие между британския и американския английски. Това обаче не изглежда да е така по отношение на научните списания и монографии, които се публикуват от американски издания; затова е препоръчително авторите да се запознаят с изискванията на конкретното издание дали да се ползва или не серийна запетая. Въпреки че в друга публикация, изказах мнението си против използването ѝ [4] на базата на факта, че тя не се прилага в българския език и това не води до объркване, то има случаи, когато използването ѝ е необходимо за по-лесното разбиране на текста, което може да се илюстрира от примера по-долу:

(1) (a) *For a detailed treatment of ecosystem function, physical factors, and population and community structures and processes, see Chapter 2.*

(б) *За по-подробно описание на екосистемната функция, физическите фактори и популационните, и съобщностните структури и процеси вижте Глава 2.*

Използваната серийна запетая след *factors* улеснява читателят, като „облекчава“ разбирането му на изречение, защото го насочва да очаква третия конституент в поредицата. Фактът, че този трети конституент съдържа още две ко-

ординации на елементи, прави изречение пример за етажирана координация (layered coordination). Третият конституент *population and community structures and processes* принадлежи на координацията от най-високо ниво в изречението; след това следва координация на именните опори *structures and processes* и на още по-ниско ниво – координация на именните фрази, които реализират модификатора на тези именни основи *population and community*.

Българският превод в (1)(б) е тромав не само заради това струпване на съюза „и“ и получената етажирана координация¹, но най-вече защото прилагателното име „съобщностни“, което не е разпространено в българския език. По-добри са преводите със съществителното име „съобщества“ по-долу:

(2) *За по-подробно описание на екосистемната функция, физическите фактори и свързаните с популациите и съобществата структури и процеси вижте Глава 2.*

(3) *За по-подробно описание на екосистемната функция, на физическите фактори и на свързаните с популациите и съобществата структури и процеси вижте Глава 2.*

Следва да се отбележи, че членуването в българския език, подчертано във втория преводен вариант (2), в голяма степен насочва към очертаване на границите на конституентите. Постига се още по-ясно разграничаването на частите на координацията от най-високото ниво с повторението на съюза „на“ в (2).

Горната дискусия показва, че серийната запетая в английския език може да има важна роля при разграничаването на сложно построени координирани елементи в изречението, нещо, което при превод на български език се постига по други начини в горния случай.

2. Разсъждения за целта на правилата за писане на запетай

При научните текстове основната функция на пунктуацията е да структурира мисълта, за да може читателят по-лесно да възприеме изложението, т.е. да се осигури повече яснота. По от-

ношение на правила за поставяне на запетая английският и българският език съществено се различават най-вече в степента на задължителност на правилата. В българския език всички правила са задължителни, като не оставят свобода за предпочитания. Нека да разгледаме следните примери:

(4) *Независимо от това като поясняващи елементи обособените части са смислово, а някои от тях и граматично зависими от думата в простото изречение, която поясняват [2].*

(5) *По отношение на правила за поставяне на запетая английският и българският език съществено се различават най-вече в степента на задължителност на правилата.*

В пример (4), който е от академичното издание на БАН *Граматика на съвременния български книжовен език*, и приемаме, че няма изпуснати запетай, разбирането е силно затруднено поради натрупването на обстоятелствени пояснения (подчертани по различен начин по-горе). Подобно натрупване има и във *В София през януари няма интересни постановки*, но разбирането не се затруднява и запетай не са необходими.

След началната фраза в пример (5) „по отношение на правила за поставяне на запетая“, при която според правилата за правопис не бива да се поставя запетая, личното ми усещане е, че ако се постави запетая, това би улеснило разбирането.

Не виждам причина правилата в българския език да не допускат известната свобода авторите да могат да поставят запетай, ако считат, че това ще улесни разбирането. Едва ли някой просто така ще започне да пише запетай пред всяка дума! Още повече, че запетая след подобни дълги въвеждащи фрази често се срещат в писмени текстове, т.е. авторите ги ползват по нюх (за което вече стана дума), макар че според правилата това е неправилна пунктуация. Примерите по-долу са красноречиви: пример (6) без запетая е от Официалния правописен речник на българския език на БАН, а вторият – от сборник с доклади на Института по български език:

(6) *С кратък член независимо от службата си в изречението се пишат прозвищата и прякорите от м.р. ед.ч. [5].*

(7) *Независимо от конкретните проучвания, повечето учени се обединяват около становището, че новобългарският*

¹ Поради правилото за запетая в българския език при повторение на съюза „и“ смятам, че анализът на етажираната координация е малко по-различен. Координацията от най-високо ниво е с четири конституента, като при третия конституент, *популационните*, има елипса на опората, а пред четвъртия конституент *съобщностните структури и процеси* също има съчинителен съюз. Така етажираната координация е на две нива.

книжовен език се развива на базата на централните балкански говори [3].

Още един пример за липса на авторски избор се наблюдава в изречението „Личното ми усещане е, че ако се постави запетая...“ правилата в българския език постановяват, че след едносрични съюзи (като *и*, *но*, *че*) не се пише запетая между тях и подчинителен съюз, както е в посочения пример. Ако имаме комбинация „защото, ако...“, т.е. многосричен съюз, последван от друг подчинителен съюз, то тогава се пише запетая. Дали подобни случаи не е добре да се оставят според предпочитанието на автора и да няма едно общо правило, че не се препоръчва претрупване със запетаи. Защото, макар този доклад да е основно върху поставяне на запетаи, другата крайност – прекалено честото използване на запетаи – също затруднява разбирането поради накъсването на мисълта.

По отношение на правилото в българския език за отпадане на запетаята пред отрицателната частица *не* или уточняваща дума (*дори*, *тъкмо* и под.), поставени пред съюзи като *защото*, *когато* и др., може да има случаи, при които липсата на запетая да създаде погрешно разбиране:

(8) *Гледаше ги особено когато се въртяха в кръг.*

(9) *Гледаше ги особено, когато се въртяха в кръг.*

Може би, ако човек има пред себе си двете изречения, евентуално ще съобрази, че в (8) „особено когато“ образуват общ елемент (макар че това е малко вероятно, освен ако не прекара известно време, задавайки си въпроса защо няма запетая). Много по лесно би било да няма проблем да се напише, но такава възможност като в (10) в правилата няма [5]:

(10) *Гледаше ги, особено когато се въртяха в кръг.*

Има още много примери, които могат да се посочат в подкрепа на „разпускане“ на правилата за поставяне на запетаи в българския език. В това отношение е много добро указанието в Правилата за стил на Оксфордския университет „Ако не пишете запетая, внимавайте да няма двусмислие“, като е даден следния пример [1]:

(11) *In 2000 deaths involving MRSA in males increased by 66 per cent.*

„Предпочетете *“In 2000,...”* или преработете изречението“.

За да не се засегнат лингвистите в България, които са пряко ангажирани с правилата за правопис, нека да направя следната уговорка: задачата не е лесна и със сигурност е свършена много работа. За българския език поставянето на запетаи изглежда много усложнено, а разбирането в някои случаи не се улеснява. Така че специалистите са задължени да прецизират правилата, което най-вече ще подпомогне зрелостниците, полагащи матура по български език, но също и всички, които се стремят да пишат правилно.

В голяма част от горните случаи (4)–(7) потокът на мисълта налага на първа позиция да бъдат изнесени дълги, разностранни елементи и би било улесняващо и за авторите, и за читателите да се поставят запетаи по преценка с една цел: по-лесно и разбираемо възприемане на съдържанието на текста. Някои биха казали „*Редактирайте изреченията*“, но това далеч не е възможно във всички случаи (например в (6) по-горе, където неслучайно елементите са подредени и сгрупирани по този начин).

3. Запетаите с фразово реализирани елементи

Целта на това изложение е да представи използването на запетаи в английския и българския език с разнообразни елементи в рамките на изречението, които не са подчинени изречения, а са реализирани от фрази (предложни и адвербиални).

В английския език се поставя запетая след начални обстоятелствени пояснения, както се илюстрира от изреченията или частите от изречения по-долу. За сравнение в българския език в този случай не се пише запетая:

- след обстоятелствени пояснения за място:

(12) (a) *In some areas, certain plants are commonly found following a fire.*

(б) *В някои райони определени растения често се срещат след пожар.*

(13) (a) *In cellulose, the carbon atoms are arranged in straight lines.*

(б) *В целулозата въглеродните атоми са подредени по прави линии.*

- след обстоятелствени пояснения за време:

(14) (a) *In 1912, Marie Stopes claimed that she had found angiosperm woods (...)*

(б) През 1912 г. Мари Стоупс твърди, че е открила покритосеменни гори (...)

(15) (a) *Initially, the wood absorbs heat, and from 20 to 110 °C, water is driven off (...)*

(б) Първоначално дървото абсорбира топлина, а от 20 до 110 °C водата се изпарява (...)

• след обстоятелствени пояснения за продължителност:

(16) (a) *For a long time, scientists had to destroy specimens (...)*

(б) Дълго време учените трябваше да унищожават екземпляри (...)

• след обстоятелствени пояснения за начин:

(17) (a) *With further isotopic work, we were able to confirm that (...)*

(б) С по-нататъшна изотопна работа успяхме да потвърдим, че (...)

Всички примери (12)–(17) са от книгата *Burning Planet* на Oxford University Press от 2018 г., в която се описват пожари в горите, т.е. книгата е съвременна, от престижно издание, а авторът е професор от университет в Лондон, и следователно може да се предположи, че редакторската работа е била прецизна. Въпреки това и въпреки посочените примери със запетаи след обстоятелствени пояснения в начална позиция в тази книга специално има множество примери с подобни обстоятелствени пояснения, при които запетаята е пропусната. Признавам, че това за мен е изненадващо поради издателя. В други книги, които съм проучила подробно от същото издание е имало голяма последователност при използването на запетаи, а да не говорим за последователността при статии в научните списания издателството: няма нито една

пропусната запетая след начално обстоятелствено пояснение. Вероятно обяснението е, че за тази книга може да се каже, че не е написана на висок научен стил, а стилът е по-скоро научно-популярен, така че има немало примери като:

(18) (a) *In the 1980s the coal-fired power stations in the British Isles almost exclusively used British coals.*

(б) През 80-те години на миналия век въглищните електроцентрали на Британските острови използваха почти изключително британски въглища.

За всички случаи в т. 3 по-горе запетая няма да се постави, ако те са в средата или края на изречението и не се възприемат като вметнати изрази.

Заклучение

1. Серийната запетая в английския език може да е средство за улеснено разбиране при етажирани координации.
2. След началните обстоятелствени пояснения в английския език се поставя запетая в научните текстове в повечето случаи.
3. В българския език има случаи с предпоставени обстоятелствени пояснения, по отношение на които правилата за пунктуация се нуждаят от прецизиране.

Литература

1. Waddingham, A. *New Hart's Rules: The Oxford Style Guide*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press. 2014. стр. 76.
2. *Граматика на съвременния български книжовен език*. т. 3 *Синтаксис*. Институт за български език, София: Издателство на БАН. 1994. стр. 222
3. *Доклади от Конференцията с международно участие на тема „Езикови нагласи и книжовен език“*. София, 17–18 септември 2019 г. Институт за български език. София. Издателство на БАН, 2019. стр. 211.
4. Овчарова, Б. Пунктуационни различия при използването на съчинителни съюзи в научните текстове в английския и българския език. *Управление и устойчиво развитие*. 5(108). 2024.
5. *Официален правописен речник на българския език*. Институт по български език. БАН. София. Просвета. 2012. стр. 24, 81.

NOTES ON PUNCTUATION DIFFERENCES IN SCIENTIFIC TEXTS IN ENGLISH AND BULGARIAN

Bilyana Ovcharova
University of Forestry, Sofia, Bulgaria

Abstract

Why do we have difficulty when using commas? The paper examines cases of commas after initial adjuncts in English scientific texts. Some rules on comma use in Bulgarian concerning initial adverbials have been discussed in view of how they facilitate or not text comprehension. A comment is made on the use of a serial comma in English which can add in clarifying layered coordination structures.